

Artikel

Zorg in de scholen, de school als zorgenkind.

Stefan Vandelacluze

Iedereen kan akkoord gaan met de in de wetgeving opgenomen stelling dat eenieder recht heeft op het best denkbare onderwijs. Deze uitspraak impliceert dat allen die van dichtbij of van veraf betrokken zijn bij het onderwijsgebeuren zich maximaal dienen in te zetten voor een steeds beter functioneren van de scholen. We leven momenteel in een periode waarin er veel wordt verwacht van onze kinderen. Het besef dat intellectuele capaciteiten en een grote vakkundigheid de enige wissels zijn voor een goede toekomst, zet opvoeders er toe aan om de lat steeds zo hoog mogelijk te leggen. Dit heeft als nadelig gevolg dat de kinderen die – zelfs tijdelijk – hun doelen iets lager moeten leggen, uit de boot vallen en dat ze slechts zelden weer worden opgevist door een reddingssloep van het onderwijs. Ze dienen zich grotendeels op eigen kracht te redden. In het volgende worden een aantal oplossingen in kaart gebracht, in de hoop de grote onderwijschepen warm te maken voor de aankoop van die sloepen. Niet alle drenkelingen hoeven immers door derden te worden gered, velen kunnen door het onderwijs zelf weer op het droge worden gehaald.

Daarom maken we een onderscheid tussen enerzijds leerstoornissen, ontwikkelingsstoornissen, leermoeilijkheden, ... en anderzijds de zogenaamde zorgproblemen. Een duidelijke afbakening tussen beide is moeilijk en steeds vatbaar voor ellenlange discussies. We vertrekken hier van een duidelijk verschil: zorgproblemen zijn die problemen die ervoor verantwoordelijk zijn dat een jongere, door bepaalde omstandigheden, niet meer normaal kan functioneren binnen het gewoon onderwijs, hoewel hij of zij in principe over de nodige cognitieve en psycho-sociale capaciteiten beschikt om dit wel te kunnen doen. Zijn of haar ongunstige positie is m.a.w. het gevolg van een tijdelijk probleem. Met de nodige inzet en een hoop goede wil zou het dus mogelijk moeten zijn die jongere weer op het 'goede' pad te krijgen. We hebben het niet over leerstoornissen als ADHD, dyscalculie, dyslexie-dysorthografie, dyspraxie, Tourette syndroom, ... ontwikkelingsstoornissen of persoonlijkheidsstoornissen. Agressie, vandalisme, faalangst, drugs, seksualiteit, rouw, ... komen wel aan bod binnen onze afbakening. In essentie zijn dit alle maatschappelijke problemen. Heel wat van die zorgvragen duiken op in het onderwijs, dikwijls scherper en moeilijker beheersbaar in het secundair onderwijs dan in het basisonderwijs. We ontkennen hierbij niet dat deze problematiek vaak urgent wordt door andere zorgnoden of pas duidelijk wordt door het samengaan met een stoornis. Toch willen we zorgproblemen afzonderlijk behandelen van stoornissen omdat, volgens, ons het zorgvraagstuk zoveel mogelijk een antwoord moet kunnen krijgen binnen de schoolmuren. Stoornissen, daarentegen, vragen een langetermijnbehandeling en een specifieke deskundigheid die we niet van de school kunnen eisen noch verwachten.

Veel van deze zorgproblemen zijn niet nieuw, maar toch stellen we jammer genoeg vast dat de antwoorden op deze vraagstukken er niet eenvoudiger op zijn geworden. De Vlaamse overheid nam reeds enkele initiatieven op dit vlak. Het waren en zijn stuk voor stuk goedbedoelde acties die her en der ook hun vruchten hebben afgeworpen. Door de opmars van de problemen en de verhoogde vraag aan de school op dit vlak, is het evenwel nodig dat de krachten worden verenigd. De bestaande oplossingsystemen dienen beter bekend te raken, opdat iedere school deze zorgproblemen goed gewapend te lijf kan gaan en genoeg bagage zou hebben om zelfstandig een antwoord op deze zorgvraag te ontwikkelen. Het initiatief van Klasse 'de eerste lijn: leerkrachten wijzen de weg' is in dit verband interessant. Voor de vernieuwde CLB's is er ook een taak voorzien; ze worden geacht scholen en leerkrachten te begeleiden en te ondersteunen. Ze hebben de opdracht antwoorden te formuleren voor

individuele leerlingen en zijn verantwoordelijk voor de noodzakelijke doorverwijzingen. Sinds enkele jaren onderneemt de overheid ook acties door het opzetten van initiatieven rond bvb. spijbelen, druggebruik, ... Initiatieven waarbij ieder probleem afzonderlijk wordt aangepakt, zijn echter meestal maar een kort leven beschoren. De meeste zorgen vragen immers op het niveau van de school een continue behandeling. Bij specifieke behandelingen wordt er te veel ingegaan op de actualiteit van de problemen en verliest men ze nadien weer uit het oog. Een ander nadelig aspect van deze ad hoc benaderingen wordt veroorzaakt door de aan deze werkwijze inherente verschuiving van de taak van de leerkracht. Hij/zij wordt dan meer een specialist i.p.v. signaalontdekker, wat niet aangewezen en ook niet de opdracht van een leerkracht is. Specialist kan je trouwens slechts zijn op een beperkt aantal domeinen. Signalen kun je daarentegen overal zien. Daarvoor is het wel nodig dat er voldoende kennis en omgangsvaardigheden in het schoolteam worden binnengebracht.

Het is voor het onderwijzend personeel niet altijd evident om op de juiste wijze om te gaan met deze problematiek. De druk die dat veroorzaakt voor de leerkrachten, draagt bij tot een belangrijke verzwaring van het beroep, dat momenteel aan de vooravond staat van heel wat grondige en noodzakelijke hervormingen. We zijn echter van mening dat het zorgdebat niet moet worden gevoerd binnen of in de marge van deze grotendeels syndicale context. Het is door het belang van deze kwesties voor ieder kind, opvoeder of leerkracht dat deze besprekingen het best in alle sereniteit losstaand worden behandeld.

Problemen?

De maatschappelijke problemen waarvan sprake zijn erg divers en jammer genoeg is elke lijst nooit volledig. Onze samenleving is in volle beweging en expansie en wordt dagelijks geconfronteerd met heel wat van deze problemen. Door het microkarakter van de school doen deze zich ook daar voor. Om de ernst van deze problematiek op de school en de dringendheid van structurele maatregelen door de school aan te tonen, schetsen we hier een aantal van de meest in het oog springende conflictvelden.

Agressie, geweld en vandalisme

Recent wordt er moord en brand geschreeuwd over de toename van het geweld en de agressie in de scholen, zowel onder leerlingen als t.o.v. de leerkrachten. Onderzoeken en statistieken leveren ons verschillende resultaten op dit vlak. Sommige onderzoekers zien een spectaculaire stijging, anderen zien die niet. Wel krijgt dit probleem steeds meer media-aandacht en zou er ook een lichte verschuiving zijn naar meer fysiek geweld (alhoewel ook op dit vlak de meningen sterk uiteenlopen). Toch houden veel leerkrachten vol dat hun gevoel van onveiligheid de laatste jaren sterk is toegenomen. Niet dat de doorsnee leerkracht zich daarom elke morgen afvraagt of hij of zij deze dag op school zal overleven. Door allerlei omstandigheden is de vraag naar actie van de school evenwel toegenomen en wordt het subjectieve onveiligheidsgevoel eveneens versterkt. Het is niet het fysieke geweld dat overhand heeft, maar het is vooral de verbale agressie die de leerkracht bang maakt. Het spreekt voor zich dat leerlingen onderling nog veel heftiger op elkaar inspelen en het gevoel van onveiligheid ook daar is toegenomen.

Een belangrijke opmerking wat betreft de school is dat soms het handelen van de leerkracht, meestal goed bedoeld, aanleiding kan geven tot dit soort problematisch gedrag. Leerkrachten moeten zich daar bewust van zijn, en dienen ook oog te hebben voor het negatieve geweld onder leerlingen. Geweld is een probleem dat zich in elk samenzijn van mensen op één of andere wijze manifesteert. Het is zaak zoveel mogelijk het negatieve geweld te voorkomen en het geweld en agressie met een positieve voedingsbodem om te buigen tot bevorderende actie. Agressie en geweld zijn altijd signalen van de leerling en die 'uitnodiging' mag de school niet negeren. Leerkrachten dienen over de nodige assertiviteit te beschikken om met deze zaken om te gaan. Zowel de lerarenopleidingen als de schooldirecties hebben op dit vlak een belangrijke taak.

De Vlaamse overheid startte dit schooljaar een project rond geweld op school. In Frankrijk is men nu al toe aan de tweede fase 'du plan de lutte contre la violence à l'école'. In Nederland loopt het project 'De Veilige School' reeds enige tijd.

Drugs (o.a. tabak, alcohol, medicatie, illegale drugs...)

Druggebruik en drugproblemen zijn geen specifieke schoolproblemen maar wel maatschappelijke issues die niet ophouden aan de schoolpoort. Het is dus onvermijdelijk dat ook in de school drugproblemen voorkomen en dat ze op een goede manier hiermee dient om te gaan. Drugs op school vormen in de eerste plaats een probleem voor de school, omdat o.a. de reglementen hierover nog heel wat lacunes

bevatten en er een taboesfeer hangt over dit onderwerp. De jongeren zelf hebben er meestal minder problemen mee.

Recente cijfers tonen aan dat druggebruik een wijdverspreid gegeven is onder jongeren: van 10.4% voor illegale drugs in de eerste graad tot 42.5% in de derde graad van het s.o.. Ook medicatie en alcohol zijn een ernstig probleem (tot meer dan 90% in de derde graad). Het 'ooit-gebruik' voor alle middelen stijgt tussen de verschillende graden. Deze stijging is het sterkst tussen de tweede en de derde graad.

Jongeren zoeken voor deze kwesties vooral steun bij leeftijdsgenoten en proberen zich te vestigen in een sociale groep waarin ze begrepen worden. Preventie moet vanuit die vaststelling worden gevoerd. Daarom pleit het VAD voor een versterking en een uitbreiding van de zogenaamde 'peer support' projecten, zoals jeugdadviseurs en vertrouwensleerlingen. Daarnaast zitten leerkrachten in de juiste positie om voor(oor)delen van gebruikers en niet-gebruikers van, bijvoorbeeld, illegale drugs tegenover elkaar bespreekbaar te maken in klas en om een open communicatie hierover tussen jongeren te stimuleren. Dit veronderstelt natuurlijk wel dat de leerkrachten zelf open over dit onderwerp kunnen communiceren met leerlingen.

Men kan kinderen niet afschermen, men moet hen leren hoe ze met dergelijke zaken moeten omgaan door hen de nodige sociale en persoonlijke vaardigheden bij te brengen. Hiervoor zijn bvb. de 'Leefsleutels' een goed instrument.

In Frankrijk is de alcoholproblematiek zeer actueel en loopt er momenteel een nationaal project rond alcohol.

Faalangst en Stress

Faalangst is een angstvorm met een hardnekkig bestaan. We leven nu eenmaal in een uitgesproken prestatie maatschappij. Het is echter schrijnend dat reeds bij het begin van de lagere school – en soms al vroeger – faalangst kan opduiken. Faalangst is echter verschillend van examenspanning of angst als levenstrek. Sommige kinderen, jongeren en volwassenen zijn angstig voor alles en nog wat. De angst als levenstrek is een persoonlijkheidskenmerk. Faalangst daarentegen is gebonden aan situaties waarin men een prestatie moet leveren en is dus meestal van tijdelijke aard.

Eén op tien leerlingen lijdt aan faalangst. Deze leerlingen zijn bang om te mislukken. Ze hebben angst om toetsen te maken, om vragen te stellen; durven nauwelijks iets voordragen; ze zijn soms zelfs bang dat er iemand hen iets gaat vragen. Ze vluchten voor zulke situaties. Er kan een onderscheid worden gemaakt tussen actieve en passieve faalangstigen. Daarnaast bestaan er verschillende soorten faalangst: cognitieve, sociale en motorische.

Faalangst is merkbaar aan de reacties van het lichaam: hartkloppingen, nagelbijten, maag- en darmklachten, hoofdpijn en duizeligheid zijn hierbij de voornaamste symptomen. De gedachte 'wat zullen ze van mij denken/dit kan ik niet' overheerst en hierdoor vermindert de concentratie aanzienlijk. Lessen instuderen wordt dan zeer moeilijk en elke toets wordt een puinhoop. Het is duidelijk dat de problemen voor het kind hierdoor alleen maar erger worden.

Faalangst is echter geen probleem dat enkel en alleen op school ontstaat of voorkomt. Pedagogisch valt het alleszins niet te verdedigen dat scholen het ontstaan van deze angst in de hand werken of negeren. Leerkrachten en scholen moeten zich bewust zijn van de druk die ze op sommige leerlingen leggen en dienen verantwoord om te gaan met dit thema. Verschillende organisaties pleiten hierbij voor meer adaptief onderwijs, m.a.w. niet naar de middelmaat van de klas, maar wel naar alle kinderen afzonderlijk. In Nederland kan een school haar leerkrachten nu een training laten volgen, waardoor de school voor twee jaar het certificaat 'faalangstexpert' krijgt toegekend.

Racisme

Als er uit peiling blijkt dat één op vijf jongeren vindt dat er racisme voortkomt op school, dan is het direct duidelijk dat ook op dit vlak de noden hoog zijn. Aangezien onze maatschappij een percentage racisten telt, kunnen we er wellicht vanuit gaan dat deze denkpatronen ook voorkomen onder leerkrachten. Een kind wordt voor een groot deel gevormd op school. Het kan dus niet dat racisme daar zijn voedingsbodem heeft. Racisme kan dus best uit onze Vlaamse scholen worden gebannen. Een leerkracht heeft hier een verantwoordelijkheid die deze moet opnemen. Racisme op school moet bij de bron worden aangepakt en deze ligt binnen de structuur van de school. Elke vorm van racisme moet uit de organisatie van de school zelf worden weggewerkt en leerkrachten of directies die zich racistisch uitlaten, moeten

daarop worden gewezen. Als ze volharden in de boosheid moeten er sancties volgen. De verdraagzaamheid van de toekomstige maatschappij moet hierbij voorop worden geplaatst. Inzake racisme is de school bij uitstek geschikt voor een afbraakactie. Het welslagen van specifieke acties hangt echter af van de mate waarin de nodige aandacht wordt besteed aan de onderwijspraktijken die het draagvlak vormen van het seksistische en racistisch complex van opvattingen, standpunten en gedragingen en van de mate waarin een beslissende hervorming van deze praktijken plaats vindt. De wil om hieraan te werken, bestaat en vloeit voort uit de wetenschap dat er iets te veranderen is. Elke dag die de school en haar leerkrachten laten voorbij gaan tot het ondernemen van actie op dit vlak, is er één te veel.

Slepende en chronische ziektes/ kanker

Van het globale sterftecijfer bij jongeren is kanker de oorzaak van 9% (bij jongens) en 15% (bij meisjes) van het overlijden van jongeren tussen 15 en 24 jaar. Voor kinderen tussen 1 en 14 jaar is dat cijfer resp. 22% en 26%.

Ruim 11% van Vlamingen minder dan 25 jaar kampt met chronische gezondheidsproblemen. De initiatieven inzake 'onderwijs aan zieke kinderen' zijn een stap in de goede richting en dienen doorgezet te worden.

Pesten

Drie elementen zijn bij een definitie van pesten van belang: pestgedrag is een herhaald gedrag, tussen de betrokkenen is er sprake van een ongelijke machtsverhouding, waardoor het voor het slachtoffer vrijwel onmogelijk is om de situatie te doorbreken, en ten derde gaat het steeds om een bewuste actie. Jongeren hebben het recht op een veilige leeromgeving. Het is dus aan de volwassenen, in de eerste plaats het schoolpersoneel, te zorgen voor structuren die de nodige bescherming kunnen bieden. Daarnaast moet de school oog hebben voor de 'pestkoppen'. Uit onderzoek is gebleken dat op lange termijn pestgedrag voor de agressor ook nadelig kan werken. Deze jongeren zouden drie- tot viermaal meer kans hebben op latere leeftijd crimineel gedrag te vertonen. Scholen hebben de opdracht een omgeving te creëren die dergelijk gedrag niet alleen afkeurt, maar ze moeten er ook tegen ingaan en in de mate van het mogelijke trachten te voorkomen.

15,2% tot 21% van de jongeren wordt regelmatig gepest. Het gaat hier dus niet om een minderheidsgroep. De meeste pesterijen komen voor onder klasgenoten. Het optreden tegen individuele 'pestkoppen' volstaat niet. Ook de klas en de school als omgeving moeten het voorwerp zijn van gepaste maatregelen. De school moet haar leerlingen niet alleen tegen het pesten onderling in bescherming nemen. Het behoort ook tot haar opdracht hen te leren hoe ze er op adequate wijze mee kunnen omgaan. Anders gezegd: 'optreden tegen pesten' is geen zaak van punctuele acties, wanneer zich acute problemen voordoen. Het moet, in regelgeving en omgangsvormen, een onderdeel zijn van het leven op school in al haar geledingen. In Vlaanderen zijn er heel wat acties geweest rond pesten op school. Deze initiatieven zijn allemaal zeer lovenswaardig, maar kunnen de noodzaak van een structurele (voortdurende) aanpak niet camoufleren. 'Pesten' of de noodzaak van 'zondebokken' is een fenomeen van alle tijden en er zijn geen argumenten te vinden waarom dit plots zou stoppen. Het aanpakken van pestgedrag in al haar vormen is een belangrijke taak van het onderwijs.

Rouw

Rouw is het verdriet om iemand of iets dat je dierbaar was en die je kwijt bent geraakt. Bij elk verlies kan er sprake zijn van een rouwproces. Belangrijk is ook dat een klein verlies soms de deur kan openzetten om een groot verdriet te verwerken (uitgestelde rouw). Een kind rouwt gedeeltelijk anders dan een volwassene.

Rouwen is soms een langdurig proces. Er zijn een aantal stappen te onderscheiden. Door de duur van het verwerkingsproces is het evident dat de leerling deze problemen ook meeneemt naar school en dat de leerkracht hiermee wordt geconfronteerd. Het is van groot belang voor de goede afloop van dit verwerkingsproces dat de omgeving het kind goed ondersteunt. De leerkracht en de school hebben hier dus noodzakelijkerwijs een taak.

Schoolverzuim (Spijbelproblematiek, schoolmoeheid, leermoeheid, motivatieproblemen, ...)

De belangrijkste groep 'brossers' is tussen de 14 en 17 jaar. Ze vertegenwoordigen ruim driekwart van de aangegeven gevallen. Het is wel moeilijk om deze cijfers te interpreteren, omdat heel wat gevallen van 'klein' schoolverzuim niet in de cijfers worden opgenomen omdat ze niet bekend zijn. Dit heeft onder meer te maken met de indekking van de opvoeders van het kind of zelfs van de school die zoveel mogelijk regelmatige leerlingen wil hebben. Wel stellen we vast dat deze problematiek geen taboe meer is. Het schoolverzuim en het vroegtijdig schoolverlaten zijn één van de belangrijkste thema's in het hedendaagse Nederlandse schoolbeleid. In Vlaanderen werd via het Federaal Impulsfonds voor het Migrantenbeleid sinds 1992 heel wat geld uitgetrokken voor de opbouw van een grootschalig spijbelproject. Tot het begin van het huidige schooljaar bleef dit initiatief echter vooral gekenmerkt door tijdelijkheid. Het is pas nu – 8 jaar later – dat het, door een samenwerking tussen onderwijs en welzijn, mogelijk is geworden, dat het spijbelproject een structurele uitbouw zal krijgen waarop alle scholen een beroep zullen kunnen doen.

In Frankrijk wordt momenteel overal het TPE (travaux personnels encadrés) ingevoerd. Elke leerling krijgt hierdoor twee uur per week les in kleine groep. Hierdoor kan men beter inspelen op de interesses van de leerling (zij kiezen het onderwerp), maar kunnen de leerkrachten ook beter problemen detecteren. Het hoofddoel van dit project is de leerlingen te motiveren in het kader van het schoolverzuim.

Suïcidaal gedrag

Zelfmoord is een vorm van omgaan met problemen. Sommige jongeren zien het als de enige oplossing voor de situatie waarin ze terecht zijn gekomen. Het is zelfs zo dat zelfdoding één van de voornaamste doodsoorzaken is bij jongeren van 12 tot 18 jaar. Uit onderzoek hebben we geleerd dat het suïcidaal gedrag van jongeren meestal wordt ingegeven door een depressief toestandsbeeld.

Het grote probleem is echter dat dit gedrag zeer moeilijk te voorspellen valt. 'Vaak moet aan de hand van indirecte verschijnselen, die verband houden met een depressieve toestand, alcohol- of drugsmisbruik de kans op zelfmoord en de noodzaak van preventieve ingrepen worden afgewogen.' (handboek leerlingbegeleiding)

Algemeen gezien, kunnen we stellen dat een professionele hulpverlening noodzakelijk is. De behandeling is vaak een combinatie van medicatie, gesprekstherapie en interventie op en in interactie met de omgeving van de jongere. Het probleem is echter dat het in contact brengen van de jongere met professionele hulpverlening soms mank verloopt. De school kan – en moet – haar taak hier opnemen. Zeker nu er steeds meer duidelijkheid bestaat over het waarom van dit gedrag, zijn er veel meer preventie- en behandelingsmogelijkheden en zou het jammer zijn, mochten de scholen niet over de nodige competentie op dit vlak beschikken. Hiermee bedoelen we dan voornamelijk herkenningstrategieën en het openstaan – ook tijdens de schooluren – voor de behandeling van deze problemen.

Armoede

Armoede heeft verschillende gezichten. Als we enkel kijken naar het financieel aspect van armoede, dan leert een onderzoek in Aalst ons dat één derde van de ouders/opvoeders het moeilijk heeft om de rekeningen van school te betalen. 7% betalen nooit en nog eens 7% moet een beroep doen op het OCMW om de rekeningen te vereffenen. Deze cijfers geven te denken.

Naast armoede bestaat er ook het gevoel van armoede. Zo kan een kind in een klas met overwegend kinderen uit welgestelde gezinnen, zich arm voelen zonder dat het objectief gezien ook arm is.

Het is belangrijk bij de ontwikkeling van het kind, dat de school de nodige acties onderneemt om eerst een vooral het gevoel van armoede weg te werken. Daarnaast moet de school erover waken dat de kosten niet te hoog oplopen zodat iedereen kan deelnemen aan alle activiteiten in schoolverband. Idealiter zouden deze kosten evenwel niet mogen bestaan.

Op het vlak van sponsoring op school loopt er momenteel een grootschalig project in Nederland. Het lijkt ons wenselijk om de resultaten van dit project af te wachten.

Echtscheidingen, éénoudergezinnen en nieuw samengestelde gezinnen

(Echt)scheiding is een zaak van de school omdat een scheiding bij twee op drie leerlingen het schoolgedrag beïnvloedt. De school heeft een algemeen vormende taak en heeft een betrokkenheid met de individuele leerling. Ongeacht de leeftijd van de jongere vindt er een verwerkingsproces plaats en moeten ze zich aanpassen aan de opeenvolgende verleggingen van de gezinsgrenzen. Doordat

adolescenten meer op de buitenwereld zijn gericht in hun handelen zijn ze op dat vlak iets minder kwetsbaar. Toch worden ze vaak met grote verantwoordelijkheden opgezadeld. Hierdoor kunnen ze in hun groei worden geremd. De financiële gevolgen van dergelijke moeilijkheden zijn af en toe zeer groot: de kans op hogere studies komt in het gedrang.

Leerlingen met gescheiden ouders hebben echter geen nood aan een 'andere' behandeling door de school. Er moet wel begrip zijn van de leerkrachten. De steun en de veiligheid die de school hen biedt is belangrijk en positief.

Één op vijf kinderen in Vlaanderen groeit op in nieuw samengestelde gezinnen of éénoudergezinnen. Het is duidelijk dat deze gezinssituaties geenszins een uitzondering zijn. Het kan dus niet langer dat leerkrachten en scholen hiermee geen rekening houden in de algemene benadering van hun leerlingen en in hun lessenspakket.

Kindermishandeling

'Kindermishandeling is elke vorm van lichamelijke of emotionele geweldpleging die kinderen overkomt, niet door ongeval, maar door toedoen of nalaten van ouders of verzorgers, waarbij afwijkingen bij het kind ontstaan of redelijkerwijs verwacht mag worden dat deze zullen ontstaan.'

Leerkrachten komen dagelijks in contact met kinderen. Ze hebben een vertrouwensrelatie met het kind. Daarom zijn ze heel belangrijk voor de detectie en de opvang van kinderen die thuis worden mishandeld, verwaarloosd of seksueel misbruikt. Door hun dagelijks contact met leerlingen bevinden ze zich in een unieke positie om signalen van kindermishandeling op te vangen. Bovendien zoeken veel kinderen bij hen begrip voor hun pijnlijke situatie. Ook de ouders/opvoeders nemen hen vaak in vertrouwen bij gezinsmoeilijkheden.

Het gaat hierbij om allerlei vormen van geweld waaraan het kind wordt blootgesteld: fysiek, emotioneel, verstandelijk, seksueel, ... Het onderwijs als medeverantwoordelijke voor de opvoeding van kinderen moet oog hebben voor alle aspecten van de ontwikkeling van het kind en heeft op het vlak van kindermishandeling een zeer belangrijke signaalfunctie, o.a. naar de Centra voor Hulpverlening inzake Kindermishandeling.

In augustus 1998 startte men in Nederland een grootschalig project rond seksuele mishandeling. Het omvat een uitgebreide regelgeving rond klachtenregeling, vertrouwenspersonen en aangifteplicht.

Voedingsproblemen

Op dit vlak heeft de school vooral een signaalfunctie. De school heeft ook de taak deze zaken bespreekbaar te maken. Zeker nu anorexia, boulimie, zwaarlijvigheid, ... steeds meer voorkomen, mag de school haar ogen hiervoor niet meer sluiten. Ongeveer 14% van de Vlamingen van minder dan 25 jaar kampt met overgewicht, waarvan 2,3% mannen en 3,7% vrouwen zeer zwaarlijvig zijn. 10,7% vrouwen en 3,1% mannen hebben een te laag gewicht. Het is trouwens opmerkelijk dat anorexia e.d. vandaag aanvaarde problemen zijn waar iedereen iets wil aan doen, maar zwaarlijvigheid wordt doorgaans gezien als de fout van het kind zelf. De school heeft hier zeker een taak en dit niet enkel en alleen tijdens de turnles of in de refter.

Angsten

Angsten zijn uitingen of vormen van aangeleerde machteloosheid. Leerlingen komen tijdens hun groei regelmatig in aanraking met gebeurtenissen die dergelijke gevoelens van machteloosheid kunnen veroorzaken of vergroten. Hoewel de meeste van deze situaties zich niet in de school voordoen, draagt het kind deze ervaringen wel met zich mee op school en kunnen ze zijn of haar functioneren aanzienlijk beïnvloeden. Leerkrachten moeten aandacht hebben voor angstinducerende momenten als schoolveranderingen, verhuis, opname in ziekenhuis, bruuske scheidingen, ... en moet zoveel mogelijk gebruik maken van angstreducerende technieken. De reacties van ouders, opvoeders, leerkrachten, ... op angstuïtingen zijn van groot belang. Potentieel angstuïtlokkende stimuli mogen echter niet worden vermeden. Ze moeten wel worden benaderd in een positieve context. Dit wapent een kind voor de toekomst.

Oplossingen in zicht ...

Deze lijst met problemen is zeker nog aan te vullen en het lijkt dan ook dat de school voor de immense opdracht staat om voor deze problematiek een oplossing te vinden. Er zijn echter heel wat directies die samen met hun leerkrachten een goed zorgplan hebben uitgewerkt. Elke school heeft echter andere noden en wensen. Het is m.a.w. niet wenselijk dat men een bepaalde school tot voorbeeld uitroept en hun strategie overal gaat installeren. Een zorgplan heeft slechts kans op slagen als het groeit vanuit de wil van de schoolgemeenschap zelf. Toch is het voor allen interessant om te leren hoe hun collega's omgaan met de zorgproblematiek om op deze basis een eigen plan uit te werken. Hieronder halen we kort een aantal interessante systemen aan.

Het groene-mens-systeem.

Ongeveer twintig jaar terug startte men in het Sint-Andreasinstituut in Oostende het groene-mens-systeem op. De aanleiding hiervoor was de zelfdoding van een meisje van dertien. Een aantal klasgenoten was op de hoogte van haar plannen, maar geen enkele leerkracht had enig signaal opgevangen. Bovendien bleek op het ultieme moment geen enkele leerkracht voor haar bereikbaar. In een recent nummer van het tijdschrift 'IVO' doet de directeur van deze school het systeem uit de doeken.

Het komt erop neer dat elke leerling een groene mens kan kiezen aan het begin van het schooljaar. Er is echter geen enkele verplichting. Het hoeft geen persoon te zijn van wie de leerling les krijgt. Ze mogen kiezen voor de persoon in wie ze het meeste vertrouwen hebben.

De directeur legt het systeem aan alle leerlingen uit, verzamelt alle aanvragen en kijkt dan met de betrokken leerkracht of die bereid is om op de vraag in te gaan. Zo ja, dan spreekt die leerkracht de leerling afzonderlijk aan. De leerkrachten weten dus niet wie welke leerlingen begeleidt. Hierdoor wordt de vertrouwensrelatie beschermd.

De groene mens staat altijd ter beschikking van de leerlingen, ook buiten de schooluren en tijdens de vakantie. Het blijkt dat de leerlingen heel veel gebruik maken van dit systeem. De leerkracht hoeft ook niet alles zelf te doen. In samenspraak met de leerling kunnen ze een beroep doen op externe hulp.

Zelfs al kiezen ze niemand, door de sfeer op school wordt een open contact met volwassenen als vanzelfsprekend ervaren. Er groeit een vertrouwensrelatie op school i.p.v. een machtsrelatie.

Een jongere die vraagt: 'Wil je voor mij zorgen?' raakt een leerkracht heel diep. Dat maakt nieuwe energie vrij bij de leerkracht. Dat verhoogt de inzet.

Het groene-mens-systeem zit vervat in de een gewone lerarenopdracht.

Vertrouwensleerkrachten

In heel wat scholen wordt een deel van de BPT-uren¹ aangewend voor vertrouwenswerk. Het gaat hierbij om leerkrachten die een aantal uur per week mogen besteden aan het opvolgen van leerlingen met problemen. Meestal betreft het socio-emotionele problemen. Deze leerkrachten worden evenwel vaak over bevraagd en worden tegelijkertijd gezien als gunstelingen van de directie. Nochtans verzetten deze leerkrachten heel wat werk. Het slagen van een systeem met vertrouwensleerkrachten hangt niet enkel van de kwaliteiten van de betreffende leerkracht af, maar ook van het klimaat in de school.

Zorgverbredingsmodel van het P.M.S./C.L.B.

De P.M.S.-centra werkten een aantal jaren geleden een stappenmodel uit. Het bestaat uit vijf niveaus:

1. Signalering
2. Probleemidentificatie en probleemanalyse
3. Probleeminterventie opstellen
4. Probleeminterventie uitvoeren
5. Probleeminterventie evalueren.

Binnen deze fases wordt er een onderscheid gemaakt tussen de preventieve aanpak en de curatieve aanpak.

¹ BPT-uren zijn geen extra uren die een school krijgt. Het gaat om een percentage van het uren-leraar dat elke school jaarlijks krijgt, dat vrij mag worden in gevuld. Deze taken moeten vallen onder de noemer BPT, wat staat voor 'bijzonder pedagogische taken'. Deze uren worden door de scholen hoofdzakelijk gebruikt voor graadcoördinatoren, de opbouw en het onderhoud van een informaticanetwerk, zorgverbreding,

Het is vooral de preventieve aanpak die als het belangrijkste wordt gezien. Dit betekent dat de hulpvraag van de leerkracht of het schoolteam via een consultatief gesprek wordt benaderd. De PMS/CLB-begeleider ondersteunt de leerkracht of het schoolteam om zelfstandig antwoorden te zoeken op de hulpvragen van kinderen. Dit model legt vooral de nadruk bij de klassenleerkracht.

Peer resources

De Syracuse (NY) city school is wellicht het beste voorbeeld van een school die dergelijk project goed uitwerkte. Recent zijn er ook al heel wat scholen in Vlaanderen die werken volgens dat principe, dat bij ons zijn intrede deed via Nederland. Centraal hierbij staat de medeleerling die een collega in problemen helpt. Het systeem is vooral onklopbaar op het vlak van de nuldelijns hulp. Op elke school is er wel een aantal leerlingen dat deze taak wil opnemen. Bovendien ontstaat er hierdoor een sterke band tussen de leerlingen die weten dat hun medeleerlingen openstaan voor problemen en dat ze niet de enige zijn met problemen. Leerlingen hebben een zeer grote invloed op elkaar. De basis van dit systeem bestaat al zeer lang. In heel veel scholen wordt er gewerkt met een meter- en peterschap voor de eerstejaarsleerlingen. Op heel wat internaten bestaat er een systeem van burgermeesters, die een aanspreekpunt zijn voor de andere leerlingen. Het gaat in beide gevallen meestal enkel om praktische problemen, maar deze jongeren zijn wel voor elkaar bereikbaar en staan open voor de problemen van hun medeleerlingen. De kwetsbaarheid van dergelijke projecten ligt in de keuze van de vertrouwensleerlingen.

De Nederlandse vereniging voor leerlingenbegeleiding

Dit centrum (gesticht in 1978) streeft naar een diep in de organisatie gewortelde, geïntegreerde leerlingenbegeleiding. Het ziet daarom vooral heil in de lerarenopleiding en in nascholing. Het centrum organiseert heel wat cursussen en verspreidt een tijdschrift. Daarnaast stelt het zich op als een lobbygroep voor de leerlingbegeleiding naar de overheid. Door hun niet aflatend enthousiasme slaagden ze er reeds in heel wat scholen te overtuigen zich ernstig met de problematiek bezig te houden.

Ze streven naar een geïntegreerde leerlingenbegeleiding. Het kernpunt hiervan is voor hen dat de klassieke scheiding tussen leren leven, leren leren en leren kiezen, wordt doorbroken. De noodzakelijke samenhang tussen deze drie elementen moet worden erkend en bevorderd. Het functioneren van de leerling, zeker tijdens de puberteit, is van grote invloed op leer- en keuzeprocessen. Daarom moet de begeleiding niet a-priori gericht zijn op probleembegeleiding maar primair op continuering van het proces. Want elke leerling heeft behoefte aan een begeleider die een spiegel voorhoudt, die 'monitort'; iemand met wie de leerling kan reflecteren en nieuwe doelen kan stellen. Dit idee heeft de onvermijdelijke consequentie dat leerlingenbegeleiding niet langer een taak is van specialisten, maar van iedereen die werkzaam is in het onderwijs. Dit is volgens hen geen reële mogelijkheid. Daarom moet er een duidelijke taakverdeling zijn binnen de school. Het gaat erom dat de leerling centraal staat. Hij/zij moet het vertrekpunt zijn van alle processen. De 'mentor' is de spil in het begeleidingsproces, het eerste aanspreekpunt.

In hun aanbod van scholing richten ze zich steeds meer op het 'mentoraat'. Er is nood aan deskundigheidsbevordering. Het is belangrijk dat je de cursist in setting de dingen aanleert (door de werkbelasting van de leerkracht is er geen tijd om de dingen zelf toe te passen). Hierdoor is er gelegenheid tot transformeren. Je maakt het deel van jezelf op je geheel eigen wijze. Net zo goed als je een leerling wilt gaan begeleiden in het zichzelf sturen. Want dat is het uiteindelijke doel van begeleiden. De vereniging voorziet haar leden o.a. van software voor het opmaken van een sociale kaart van de streek. Deze kaart levert nuttige informatie m.b.t. de noden die zich wellicht zullen voordoen op de school. Met deze wetenschap kan er dan preventief worden gewerkt door de staf van de school.

In aansluiting hiermee kunnen we ook de Landelijke Beroepsvereniging Remedial Teachers (LBRT) aanhalen.

Centrum Zorgverbreding te Brasschaat (P.M.S./C.L.B.)

Dit P.M.S. centrum werkte een concreet plan uit. Hieronder de voornaamste uitgangspunten. Het centrum organiseert ook heel wat bijscholingen.

Om wezenlijke veranderingen te realiseren is het wenselijk (noodzakelijk) dat alle personeelsleden dezelfde visie delen en dat individuele leerkrachten die visie ook in hun dagelijkse klaspraktijk nastreven. Daarom zou elk plan tot vernieuwing vooraf getoetst moeten worden op wenselijkheid en haalbaarheid voor alle betrokken partijen: directie, middenkader, administratief en hulpvoedend personeel, meester-, vak- en

dienstpersoneel, leerkrachten, leerlingen, het PMS-centrum/C.L.B. en de ouders. Het enthousiasme van een kleine groep is immers niet altijd voldoende om veranderingen aan de basis te bewerkstelligen. Men kiest duidelijk voor het stimuleren van de totale persoonlijkheidsontwikkeling van alle leerlingen. De begeleiding beperkt zich dus niet tot het voorkomen of remediëren van probleemgedrag. Ze vertrekken vanuit een positieve welzijnsdefinitie: leerlingen die de mogelijkheden krijgen om op verschillende terreinen initiatieven te ontwikkelen, vormen zelf de grootste bron van ideeën voor de vernieuwing en verbetering van een leerlinggericht beleid op school.

Een dergelijk leerlinggericht beleid op school komt neer op het creëren van een veilig, positief en stimulerend leer- en leefklimaat. De voorwaarden hiervoor kunnen zowel op het niveau van de klas als op het niveau van de school worden gecreëerd.

Het centrum merkt op dat het belangrijk is dat de personeelsleden onderling zich volledig inzetten voor de zorgproblematiek. Een voortdurende bezorgdheid om het welzijn en de betrokkenheid van leerlingen, is beter vol te houden als ook onder de personeelsleden een sfeer van warmte, zorg en professionele ontwikkeling de regel is, als de teamleden zich engageren voor hun school, en als het huishoudelijk reglement wordt ervaren als een instrument om van de school een hechte gemeenschap te maken.

Stedelijk Instituut voor Handel en Ambachten (SIHA), Antwerpen

Sinds een aantal jaar ontwikkelde men binnen het SIHA een algemene aanpak van de leerlingenbegeleiding. Het SIHA is een beroepsschool met heel wat richtingen. Op de school komen er 37 nationaliteiten voor. Ze kunnen dan ook rekenen op heel wat steun via het Onderwijsvoorrangsbeleid (O.V.B.).

Centrale uitgangspunten bij hun leerlingenbegeleiding zijn:

Kinderen maken problemen omdat ze problemen hebben, hierdoor hebben ze recht op hulp.

Achter alle probleemgedrag schuilt een probleem.

Probleemgedrag is gedrag dat u opmerkt, dat u stoort, ... het hangt dus ook van u af.

Probleemgedrag is gedrag zoals ander gedrag, we moeten het wel aanpakken.

Het doel is de leerlingen op de rails te houden en de uitval beperken, de relatie tussen leerlingen en leerkrachten verbeteren, waardoor beiden graag naar school komen. Belangrijk hierbij is dat de leerkracht er voor de leerlingen is en niet andersom. De gehele aanpak staat of valt dus met de bereidheid van het schoolteam.

Hun aanpak begint bij het schoolreglement. Dit moet regelduidelijk toe te passen zijn.

Voor de detectie van de problemen worden er voor de leerkrachten bijscholingen ingericht.

Als leerkracht probeer je eerst het probleem zelf op te lossen. Als het probleem ernstig is dan zet de leerkracht dit op papier. Op elke melding volgt er een gesprek. De verslagen hiervan worden bijgehouden. De adjunct-directeur zorgt voor de organisatie van het werk. Zij of hij kijkt erop toe dat de leerling bij de juiste begeleider terecht komt. Belangrijk is dat er slechts één persoon zich met deze leerling bezighoudt.

Elke twee weken vindt er een overleg plaats in het leerlingenteam. De resultaten hiervan worden doorgespeeld naar de klassenleraar.

De begeleidende klassenraad is een belangrijk instrument in de leerlingenbegeleiding. De klassenraad komt op deze school frequent bijéén en wordt er grondig voorbereid. Hierdoor is het een belangrijke schakel in de detectie van problemen.

In het SIHA wordt er in hun systeem geen onderscheid gemaakt tussen de zorgvraag en de leerstoornissen.

Time-out projecten

Deze projecten nemen een leerling voor een korte periode uit de school; het doel is de leerling intensief te begeleiden waardoor deze opnieuw normaal kan functioneren binnen de school. Het gebeurt soms dat een situatie zodanig onhoudbaar is voor de leerkracht, de leerling en zijn/haar medeleerlingen dat dit de beste oplossing is. Ook de CLB's hebben voor een deel die taak.

Zorg in de scholen, de school als zorgkind

De aangehaalde problemen en oplossingsstrategieën tonen ons dat er in onze wateren heel wat goed uitgeruste onderwijsschepen rondvaren. Net zoals in de echte scheepvaart is één schip zonder degelijke

navigatieapparatuur een gevaar voor al de andere. We stipten reeds aan dat het gebrek aan reddingsloepen een belangrijke oorzaak is van het zgn. watervalstelsel. Hierbij komen jongeren in opleidingen terecht die in feite helemaal niet bij hen passen. De bovenstaande opsommingen leveren ons vooral onbegrip voor de scholen die nog niet zijn uitgerust met dergelijke reddingsapparatuur. Het grote argument is natuurlijk dat de Vlaamse overheid te weinig middelen voorziet voor de opbouw ervan. Zelfs in tijden van verhitte debatten rond onderwijsgeld, moeten we echter durven aanvaarden dat deze doodoener hier niet echt op zijn plaats is. Het enige wat we de overheid kunnen verwijten, is de onnoemelijke ondoorzichtigheid van de mogelijkheden tot financiering van dergelijke structuren en het grote gebrek aan structurele oplossingen en ondersteuning van deze programma's.

De vele goede zorgoplossingen tonen ons dat, als de wil er is, een zorgplan voor elke school binnen het bereik ligt. Deze wil is een zaak van de school zelf. Een school met een blik op de toekomst en een oog voor het welzijn van haar leerlingen kan niet anders dan inzien dat zorgverbreding de enige wissel op de toekomst is. In plaats van allerlei slogans die vooral het negatieve imago van het onderwijslandschap versterken, zouden de kapiteins beter roepen: 'man overboord, alle hens aan dek, redd de jongeren'. Het debat over de zorgnoden van de leerlingen en de scholen is te belangrijk om enkel onder matrozen te voeren.

De huidige problematiek van de scholen is op dit vlak wellicht voor een groot stuk terug te brengen op spanningen die het gevolg zijn van een verkeerde of slecht omschreven taakhouding en een ontbreken aan gereedschap om o.a. de zorgopdrachten te vervullen. Enerzijds kan er dus best werk worden gemaakt van bredere opleidingen en bijscholingen. Anderzijds is het een uitdaging om de leerlingen in de juiste klassen te krijgen en ze daar te houden. Zoals het schoolteam tot taak heeft het best denkbare onderwijs aan haar leerlingen aan te bieden, zo heeft de overheid als opdracht de scholen het meest passende kader daarvoor aan te reiken.

Bio

Stefaan Vandelacluze is studiemedewerker binnen het Instituut voor Politieke Ecologie (IEP), Studiedienst van Agalev. Hij is daar werkzaam in de Cel Samenleving en Politiek, als specialist in cultuur en onderwijsmateries.

Bibliografie:

Deze bibliografie bevat naast een aantal studies over het behandelde onderwerp vooral een reeks aangrijpende getuigenissen van mensen werkzaam in het onderwijs. We pleiten ervoor deze bronnen samen te lezen.

Bruneel E. 2000 "Het groene-mens-systeem", *IVO*, jg. 21, n°78, jan./mrt. 2000, p. 43-49.

Borms M., D'Aes, M... (red.). 1990 *Handboek leerlingenbegeleiding*, Diegem: Kluwer Editorial, 1990 (losbladig).

Detrez, C. 1999 "Kiezen voor geïntegreerde leerling(en)begeleiding op schoolniveau", *Welwijs*, jg. 10, n°2, 1999, p.25-30.

Dockrell, J., Mcshane, J. *Children's learning difficulties. A cognitive approach*. Oxford: Blackwell, s.d.

De Man, H. 1993 "Een drugbeleid op school, wat en waarom?", *VAD-berichten*, 1993, n°4, p. 14-17.

Peeters, J. 1995 *Moelijke adolescenten*. Leuven: Garant.

Roels, K. 2000 "de leraar: een menselijke duizendpoot, Over de toegenomen taakinfilling in het secundair onderwijs", *IVO*, jg. 21, n°78, jan./mrt. 2000, p.25-31.

Stevens, V. 1997 "Pesten op school", *Kultuurleven*, 97, 3, p.32-37.

Tesseur, L., Schulpen, Y. 2000 "Het decreet betreffende de CLB's, voorgeschiedenis, krachtlijnen en aanzetten tot vernieuwing", *Tijdschrift voor onderwijsrecht en -beleid*, jan./febr. 2000, p. 193-197.

Vandenbergh, J. 1997 "Zorgverbreding en leerlingbegeleiding", *Onderwijskrant*, n° 96, april 1997, p. 21-31.

Van Luit, J. "9. Kinderen met leerproblemen" In: L. Verschaffel, J. Vermunt (Red.) *Onderwijskundig Lexicon*, editie III: Het leren van Leerlingen., p.155-171.

Van Vugt, P. "Leerstoornissen in het regulier onderwijs, zekerheden inclusief." *I/O*, jg.20, okt./dec. 1999, p.37-45.

Van Vugt, P., Vanvaerenbergh, B., Hermans, W. 1999 "Inleiding tot zorgbreedte en zorgdiepte: herkennen en begeleiden van bijzondere leerlingen door reguliere leraren", *I/O*, jg. 20, okt./dec. 1999, p. 13-33.

Meerdere mobiliserende bijdragen in *Welwijs* en in *Klasse*, meerdere jaargangen.